

ĐẤT NGHỆ ĐỐI VỚI CÁC VỊ VUA BỔ CÁI ĐẠI VƯƠNG VÀ NGÔ VƯƠNG QUYỀN

■ Chu Trọng Huyền

Nếu làm một cuộc khảo sát, đối chiếu thật công phu thì chúng ta sẽ ngạc nhiên nhiều về sự xuất phát đi đến nhiều nơi rồi tỏa sáng của những dòng dõi từ miền hạ du thuộc phía bắc Sông Cả.

Chưa nói về các cuộc thiên di riêng lẻ hay từng nhóm, từng tập hợp người, tự do hoặc bắt buộc từ đây vào Nam là miền đất mới mở từ tám, chín thế kỷ gần đây, chỉ tính các dòng họ lớn, nổi tiếng nằm trong mối giao lưu giữa lưu vực sông Lam với vùng châu thổ sông Hồng, đã thấy có những sự di duệ kỳ lạ. Từ làng Thượng Xá, huyện Chân Lộc, phủ Đức Quang di duệ ra Cương quốc công, khai quốc công thần của triều Lê là Nguyễn Xí (1379-1465). Cũng từ vùng đất là cửa sông Lam, có người đi xã Canh Hoạch, huyện Thanh Oai, phủ ứng Thiên, trấn Sơn Nam Thượng, di duệ ra Nguyễn Thiến, Trạng nguyên khoa Nhâm Thìn (1532); đi làng Nhị Khê, huyện Thượng Phúc, phủ Thường Tín, trấn Sơn Nam Thượng di duệ ra nhà văn hóa lớn của dân tộc Nguyễn Trãi (1380-1442); đi lên làng Liễu Ngạn, huyện Siêu Loại, trấn Kinh Bắc di duệ ra Ôn Như hầu Nguyễn Gia Thiều (1741-1794), tác giả “Cung oán ngâm khúc”... Rồi từ xã Canh Hoạch, huyện Thanh Oai, có người về lại đất Nghi Xuân, phủ Đức Quang thì sinh hạ ra dòng họ Nguyễn Tiên Điền, trong đó có đại thi hào Nguyễn Du (1765-1820).

Ngược thời gian, kể từ buổi đầu đấu tranh để giành quyền tự chủ, trong khởi nghĩa Mai Thúc Loan có Phùng Hạp Khanh (cha của Phùng Hưng, tức vua Bồ Cái Đại Vương), bấy giờ đang làm quan ở châu Đường Lâm đã cùng tham gia chiến đấu⁽¹⁾. Các tài liệu trước kia cho rằng, chỉ có một vùng đất Đường Lâm ở ngoài Bắc. Nhưng gần đây, có sách lại viết cả Phùng Hưng - con Phùng Hạp Khanh và Ngô Quyền - con Ngô Mân đều ở Đường Lâm, mà đất đó là thuộc vùng phía Nam của châu Hoan.

Vậy có phải quê cũ của Phùng Hưng và Ngô Quyền đều ở trong này?

Một số sách lịch sử gần đây dựa vào các tài liệu như *Việt Nam sử lược* của Trần Trọng Kim và những thống kê về tên đất hiện nay để viết rằng, Đường Lâm thuộc trấn Sơn Tây ở ngoài Bắc, nay là xã Cam Lâm, huyện Ba Vì, thành phố Hà Nội. Nhưng địa danh Đường Lâm này có từ bao giờ chưa xác định khi mà trước đó, còn có một Đường Lâm khác.

Thuở xưa, nhất là từ thời Hán, Tùy, Đường, Trung Hoa sang xâm lược rồi thống trị dân ta, chúng thường cho thay đổi tên các châu, quận nên dễ dẫn đến sự trùng lặp về địa danh khiến người đời sau khó nhận biết. Ví như, về tên gọi “Đường Lâm”, trong sách *Nghệ An ký* (Sđd), Bùi Dương Lịch có dẫn lời sách “Minh chí” mà viết: “*Tự Hoan Châu, đông hành nhị nhật chí Đường Lâm Châu, An Viễn huyện, Nam kinh Cổ La giang nhị*

XỨ NGHỆ - ĐẤT VÀ NGƯỜI

nhật, hành chí Hoàn Vương quốc chi Đền Động Giang, hựu tứ nhật chí Chu Nhai, hựu Đan Bồ trấn nhị nhật chí Hoàn Vương thành, cổ Hán Nhật Nam quận địa dã”. Nghĩa là: “Từ Hoàn Châu đi về phía Đông hai ngày thì đến huyện Tuy Viễn, châu Đường Lâm: đi về phía Nam qua sông Cổ La hai ngày thì đến sông Đền Động nước Hoàn Vương. Lại đi bốn ngày thì đến quận Chu Nhai. Lại qua trấn Đan Bồ hai ngày thì đến thành Hoàn Vương, xưa là đất Nhật Nam thời nhà Hán vậy”. Không thể đòi hỏi ở sách “Minh chí” một sự khu biệt cho thật rạch ròi vị trí của các châu quận tại Cửu Chân và Nhật Nam, khi các nhà viết địa chí còn lấy ngày đi bộ để tính độ dài ngắn của các quãng đường. Cũng tại *Nghệ An ký* (Tr. 51) lại viết: “Thời nhà Đường, Cửu Đức đặt làm ba huyện: An Viễn, Đàm La và Quang An”. Thế là An Viễn ở đây thuộc Cửu Đức chứ không phải thuộc Đường Lâm Châu. Cho nên Đường Lâm Châu có thể là làng hay xã Đường Lâm (của vùng này), mà tên xã và tên châu có nhiều chỗ trùng nhau, cách đặt tên đất ở xứ Nghệ xưa vẫn thường có chuyện ấy. Cũng trong một chương sách mà diên cách của một địa danh cũng khó minh định như thế đó. Tuy nhiên, qua tài liệu này có thể khẳng định chắc chắn thời trước đã có một miền đất tại Cửu Đức hay Nhật Nam (nay thuộc Nghệ - Tĩnh) mang tên gọi là Đường Lâm. Cho nên, địa danh “Đường Lâm” này thời trước không riêng chỉ có ở miền Sơn Tây.

Để phân biệt hai vùng “Đường Lâm” nói trên, ta giờ xem *Đại Việt sử ký toàn thư* (Sđd) nói về nơi Phùng Hạp Khanh làm quan và anh em Phùng Hưng, Phùng Hải cùng sống với gia đình. Một bản của sách này, Q.5, tờ 6a viết: “*Tân Vị (Đường Trinh Nguyên, thất niên) Xuân, An Nam Đô Hộ Phủ Cao Chính Bình vi chính trọng liễm. Hạ, tứ nguyệt Giao Châu Đường Lâm nhân (Đường Lâm tại Phúc Lộc huyện), Phùng Hưng khởi binh vi phủ. Chính Bình dĩ ưu tử*”. Dịch: “Năm Tân Vị, niên hiệu Trinh Nguyên năm thứ 5 (791), mùa xuân, quan An Nam Đô Hộ Phủ Cao Chính Bình làm việc chính, thu thuế nặng. Mùa hạ, tháng tư, Phùng Hưng người ở Đường Lâm thuộc Giao Châu (Đường Lâm ở tại huyện Phúc Lộc) khởi binh vây phủ. Cao Chính Bình ưu lo mà chết”.

Tiếc là, ở chỗ này, người viết không chỉ rõ huyện Phúc Lộc nói trên là thuộc châu nào. Đến phần viết về Ngô Quyền, cũng tại một bản sách ấy (Q5, tờ 20b) ghi: “*Tính Ngô, húy Quyền, Đường Lâm nhân thế vi quý tộc, phụ Mân vi bản châu mục*”. Dịch là: “Vương họ Ngô, tên Quyền, người ở huyện Đường Lâm, đời đời là nhà quý tộc. Cha của Vương là Ngô Mân làm chức mục ở bốn châu”.

Tượng đồng Phùng Hưng tại đền thờ ở xã Cam Lâm

Tượng Ngô Quyền trong đền thờ ông ở xã Cam Lâm

Tiếc là ở chỗ này, tác giả sách cũng không giải thích thêm về Đường Lâm.

Cho nên, chúng ta lại phải xác định về vị trí huyện Phúc Lộc, trong đó có đất Đường Lâm.

Việt Nam sử lược (Sđd, tr.67) thống kê về 12 châu của nước ta đời Đường ghi rằng: “Phúc Lộc Châu (ở Sơn Tây) có 3 huyện”.

Nhưng, đây là châu Phúc Lộc chứ không phải huyện Phúc Lộc. Mà *Đại Việt sử ký toàn thư* viết Đường Lâm thuộc huyện Phúc Lộc. Tuy nhiên, cũng vì hiểu huyện Phúc Lộc là ở Sơn Tây mà lâu nay người ta cứ yên trí rằng, quê gốc của Phùng Hưng và Ngô Quyền là ở ngoài đó. Sách *Việt Nam sử lược* (tr.75) viết: “Ngô Quyền là người làng Đường Lâm, cùng một làng với Phùng Hưng ngày trước” (huyện Phúc Thọ, tỉnh Sơn Tây). Lưu ý, đây lại là “huyện Phúc Thọ” chứ không phải “huyện Phúc Lộc”. Vậy, huyện Phúc Lộc mà *Đại Việt sử ký toàn thư* nói là ở đâu?

Hồi đầu thế kỷ XX, nhà nghiên cứu Mát-xpê-rô (M.H.Maspéro), Nội trú của Viện Viễn Đông Bác cổ Pháp tại Hà Nội, trong tác phẩm *An Nam đô hộ phủ đời nhà Đường* (tr.550)⁽²⁾, đã thống kê các đơn vị hành chính mà ông cho là tỉnh (département) ở đồng bằng Bắc Bộ và Bắc Trung Bộ của nước ta thời thuộc Đường, như sau:

“Đồng bằng Bắc Bộ có: Giao, Phong, Trường.

Đồng bằng Bắc Trung Bộ có: Ái, Hoan, Diễn, Phúc Lộc”.

Cũng trong tác phẩm đó (tr.551), Mát-xpê-rô giải thích về tên đất Phúc Lộc: “Tỉnh này, các nhà nho Việt Nam cho là ở Sơn Tây vì huyện Phúc Thọ ngày nay cho đến cuối thế kỷ trước (tức thế kỷ XIX) vẫn mang tên là Phúc Lộc - thực ra thì (Phúc Lộc thời Đường) là thuộc tỉnh Nghệ An ngày nay”.

Sách *Lịch sử Nghệ Tĩnh*, Tập 1, (Sđd, tr.70) viết: “Năm 679, nhà Đường đặt *An Nam đô hộ phủ* thống trị nước ta. *An*

Nam đô hộ phủ quản 12 châu, 59 huyện, ngoài ra còn 41 châu kỳ my. Vùng Nghệ Tĩnh lúc đó gồm hai châu là *Diễn Châu* và *Hoan Châu*. *Hoan Châu* gồm 4 huyện: *Cửu Đức*, *Phổ Dương*, *Hoài Hoan*, *Việt Thường*, tương đương với vùng đất phía nam Nghệ An và bắc Hà Tĩnh cũ. Còn miền nam và đông Hà Tĩnh cũ thuộc châu *Phúc Lộc* gồm 3 huyện: *Nhu Viễn*, *Đường Lâm* và *Phúc Lộc*”.

Có thể trước hay sau đó 3 đơn vị: *Nhu Viễn*, *Đường Lâm* và *Phúc Lộc* cùng nhập lại thành *Phúc Lộc* như *Mát-xpê-rô* đã thống kê. Ít ra, ta cũng biết chắc chắn là ở vùng đất này hồi thế kỷ VIII- IX đã từng tồn tại hai địa danh là *Đường Lâm* và *Phúc Lộc*.

Khảo sát như vậy, ta sẽ thấy lời giải thích của Giáo sư *Bùi Văn Nguyên* sau đây trong bài “*Thần Sơn Ngô Quảng* với phong trào *Cần vương* và phong trào *Đông du*” in trong *Danh nhân Nghệ Tĩnh*, Tập 2, 1982 là có lý. Ông viết: “*Theo gia phả họ Ngô ở Thanh Hóa thì chi trưởng họ Ngô vốn ở tỉnh này. Ông tổ họ Ngô là Ngô Nhật Đại làm nghề cày cấy ở đây, đến cháu là Ngô Đình Thực mới thành thổ hào địa phương. Lại đến Ngô Đình Mân hoặc Ngô Mân được bổ làm châu mục châu Đường Lâm*” (nay là vùng *Can Lộc*, *Thạch Hà*, *Hà Tĩnh*), *sinh ra Ngô Quyền ở đây. Cần chú ý rằng, Phùng Hạp Khanh là bố của Phùng Hưng trước đó cũng làm châu mục châu Đường Lâm và đã tham gia khởi nghĩa Mai Hắc Đế ở Sa Nam. Về sau, Ngô Quyền về Thanh Hóa hoạt động, lấy con gái Dương Đình Nghệ người địa phương. Ngô Quyền lên làm vua rút về hạt Sơn Tây cũ tại làng Đường Lâm (có thể tên làng đặt trùng với tên châu ở miền trong để lưu niệm? và từ đó có một chi họ ở Hà Tây*”.

Theo đó, chúng ta có đủ cơ sở để nói: Thời gian từ thế kỷ VIII đến thế kỷ X, có một vùng đất mang tên gọi *Đường Lâm*, thuộc huyện *Phúc Lộc* nằm ở phía nam *Châu Hoan*. *Phùng Hưng* (766-791) tức vua *Bố Cái Đại Vương* và *Ngô Quyền* (899-944) tức vua *Ngô Vương Quyền* đều lần lượt được sinh ra, lớn lên, để rồi dựng nghiệp đế vương tại miền đất *Đường Lâm* này./.

Chú thích:

⁽¹⁾ Theo Giáo sư *Trần Bá Chí* trong bài viết “*Mai Thúc Loan*” in trong “*Danh nhân Nghệ Tĩnh*” (Tập I).

⁽²⁾ Tác phẩm này đã được Tập san của Trường Viễn Đông bác cổ của Pháp tại Hà Nội (BEFEO) công bố vào năm 1914. Bản dịch chúng tôi dùng ở đây là của nhà nghiên cứu *Lê Văn Phước*.